

Dr. İ. Hamit Hancı*

Son Asur kralı Asurbanipal'in kütüphanesinde bulunan eski bir Sümer metninde, yılanla kartal arasında geçen şu efsane anlatılır:

Kuş, komşusu yılanı, "Gel" dedi, "Barış ve dostluk yemini edelim ve ona uymayanın üstüne güneş tanrısı Şamaş'ın laneti yağınsın." Güneş tanrısının huzurunda yemin ettiler ve yeminlerini lanetle mühürlediler:

Sonra yavruları oldu. Yılanınki bir karaağaç gölgesinde, kuşunki bir dağ doruğunda doğdu. Ve kuş yabani bir boğa ya da eşek yakaladığında, yılan bundan yedi, çekildi ve yavruları yedi. Yılan yabani bir keçi ya da antilop yakaladığında, ulu kartal yedi, çekildi ve yavruları yedi. Ta ki bir gün, kartalın yavruları tüylenip de kötü düşünceler kuşun aklına gelinceye kadar.

Ve efsane böylece devam eder.

Yılan, hekimliğin yanı sıra hemşirelik, eczacılık, veteriner ve diş hekimliğinin mesleki sembolü olan bir yaratıktır. Bunun neden sembol olarak seçildiği yanıtı ise genellikle birkaç cümleyi geçmemektedir.

Bu çalışmamızda yılanı tüm yönleriyle derinlemesine ele almak, konuyu çok genişletip Prof. Dr. Fuat Yöndemlinin aktarımı ve Evliya Çelebi'nin tabiriyle olayı "yılan hikayesi gibi" uzatmak amacımız olacaktır. Bu nedenle her konuya kıyasından kenarından dokundurma yapılarak bir özet verilecektir.

Yılan görünüş itibarıyla pek sevimli olmayan, hatta "soğuk" olarak tanımlanan bir canlıdır.

Gerçekte, yeryüzünde yılanlar kadar kendisine zıt anlamlar yüklenen bir başka yaratık bulmak olanaklı değildir. Bir yanda "tanrı" kabul edilip kendisine tapınılırken, diğer tarafta "insanoğlunun Cennet'ten çıkarılmasının baş suçlusu", "şeytan" olarak değerlendirilmektedir.

Yılan kelimesi, etimolojik olarak Çincede "lung" kelimesinden Türkçeye geçmiştir.

San'at tarihinde bu yaratığı ifade için ayrıca luu, ejder, ejderha, nek, mar, soğulcan, evran (evren), dragon, griffon gibi daha pek çok ad kullanılmaktadır.

Gerek yılan, gerekse onun dev şekli olan ejder (ya da ejderha) sureti antik çağlara ait mitolojilerde çok yaygın bir semboldür.

Bütün Eski Yakın Doğu'da olduğu gibi Eski Mısır'da da yılan, ilahi bir varlık sayılmaktadır. Antik Mısır'ın yılan suretindeki ilahesinin adı Lütufkar Uto ya da Wazit'dir. Buna mukabil bütün Mısır'da şeytan olarak tanınan Apophis de yılan suretindedir.

Eski Mısır san'atında görülen bir başka yılanlı tasvir ise, kuyruğunu ısırarak halka şeklini alan yılan motifidir.

Kuyruğunu ısırarak ya da yutan yılan yani "uroborus". Uroborus: Sonu başlangıçtır.

Bu simgeye Roma'dan Hindistan'a, Mısır'dan Çin'e kadar geniş bir coğrafyada rastlanır ve genel olarak ebedi dönüşü, döngüsel zamanı ve yaşamı, bölünmezliği ve sonsuzluğu simgeler. Budhistler onu samsara döngüsüyle özdeşleştirmişlerdir.

Eski Mısır'da Tıbbın İki Sembolü: Yılan ve Hekim İmhotep'tir

Tıp kelimesinin orijinini aldığı Teb (Thebai) şehrinin totemi yilandır. Teb şehri ise eski Mısır'ın en önemli sağlık merkezidir. Ayrıca Milattan üçbin yıl evvel Mısır'da yaşamış İmhotep'in, tarihte bilinen ilk hekim olduğu iddia edilmektedir. Adı "Sulh ve sükûndan gelen" anlamında olan bu hekim, engin tıbbi bilgisinin yanı sıra mimari ve astrolojide de söz sahibi, yazarlık ve rahiplik yapan, çok yönlü bir alimdir.

San'at tarihiyle ilgili eserler, yılanın tıp sembolü olarak ilk defa kullanılmasının Sümerlerde görüldüğünü belirtmektedir. Sümer tanrılarının birinin adı "Yaşam Ağacının Hakimi" manasına gelen Ningişzida'dır. Bu tanrının sembolü olan ağaca sarılmış haldeki biri erkek biri dişi iki yilandır.

Sopanın yaşam ağacını, yani yaşamı; yılanın ise gençliği temsil ettiği bu motif, binlerce yıl boyunca çeşitli ülkelerde yalnız sopa ya da sopa-yılan, ya da birbirine sarılmış iki yılan halinde koruyucu ve şifa verici bir sembol olarak resimlerde, kabartmalarda kullanılmış ve Asklepios kültünden bu yana da hekimliğin amblemi olmuştur.

Genelde kabul görmüş olan ilk tıp büyüğü Aesculapius'dur.

Homeros, Asklepios hakkında şu efsaneyi anlatır: Lapitler'in kralının kızı Koronis, Apollon'dan hamile kalır. Apollon'un kardeşi Artemis, bir ihaneti yüzünden Koronis'i okla vurarak öldürür. Apollon çocuğunu kurtarmak için kadının karnını yarar. Ölmek üzere olan çocuğu kurtarır ve at-adam kahin Khiron'a teslim eder. Kahin bu çocuğa Asklepios adını verir. Asklepios, tükenmez şifa çareleriyle meşhur Khiron'un yanında eğitim görür. Hocasından yalnızca cerrahlığı değil, hastalara ilaç yapmayı, şifalı otlardan dertlere deva bulmayı ve hatta ölüleri diriltmeyi öğrenir.

Ölüleri diriltmesi üzerine Zeus'un gazabıyla yıldırım çarpmasıyla öldürülen Asklepios daha sonra yine Zeus tarafından tıp tanrısı olarak ilan edilir. Tıp amblemlerinde yereden, ve tarihi M.Ö. 3000'lere uzanan yılan figürü de, Asklepios ve O'nun asası ile bütünleşmiştir.

Ölümünden sonra Asklepios adına ikiyüzden fazla mabed (Asklepion) kurulur. Asklepion'ların açılışı için izin almaya gelen hey'etlere, hekimlerle birlikte kutu içinde bir yılan gönderme adeti vardır. Asklepionların giriş kapısı üzerinde "Buraya ölümün girmesi yasaktır" ibaresi yazılıdır.

Hekimler imparatoru Galen'in, iyileşmeyeceği görüşüyle Asklepion'a kabul etmediği hasta intihar amacıyla, iki yılanın zehirlerini boşalttığı tastan içer. Ancak ölmeyip, iyileşmeye başlar. Galen iyileşen hastaya: "Yılan zehirinin aynı zamanda şifa verici olduğunu düşünüyor, fakat hastalarda denemeye cesaret edemiyordum. Benim bu düşüncemi haklı çıkardın. Bundan sonra Asklepion'un sembolü çifte yılan olacaktır" der.

Asklepios'a göre hekim yılan gibi dilsiz olmalı, kimsenin sırrını başkasına söylememeli, sabır ve sükunet içinde çalışmalıdır. Asa ile temsil edilmesi, tababet tahsilinin kısa sürede öğrenilmeyip, ihtiyarlayıp asaya dayanıncaya kadar hekimin öğrenmeye ve tecrübe kazanmaya gereksinim duyduğunu belirtmek içindir. Diğer taraftan asa, iyilik tanrılarının remzidir. Yılan ise kötülük tanrılarının alametidir. Asaya sarılmış yılan, iyilik ve kötülük ilahlarının bir araya gelmesi demektir.

Bundan dolayı yaşam ağacının bir modifikasyonu olan asa (ya da Eskülap'ın sopsası), Batı'da da kendisine sarılmış

yılanla birlikte sağlık bilimlerini (hekimlik, dişhekimliği, eczacılık ve veterinerlik) temsil eder.

Türkiye'de bu yılanlı asanın ilk defa resmi olarak kullanılması, 1836 yılına isabet eder. Sultan II. Mahmud, bu tarihte, Mekteb-i Tıbbiye talebelerinin, ilk defa resmi kıyafet olarak yakalarına yılanlı asa (caduceum) işlenmiş elbiseler giymesi hakkında ferman çıkarmıştır.

Eski Grekler'de elçilerin kullandığı defne ya da zeytin dalından asaya sarılmış çifte yılan ile kanatlı caduceum ise, onlara emniyet ve masuniyet sağlayan barış ve ticaret sembolü idi.

Yakın zamanlarda başka bir Yunanlı tanrı Hermes'in (diğer adıyla Merkür) asası (caduceus) da tıbbin sembolü olarak kullanılmaktadır.

Hermese, abisi Apollon zenginlik ve servetin sihirli asasını verir. Asa, uyumsuzluk içinde olan herhangi iki şeyi uzlaştırma gücüne de sahiptir. Hermes yeni asasını denemek için birbirlerine öfkeyle tıslayan iki yılanın arasına sokar. Yılanlar kavgalarını unutup, asanın etrafına sarılırlar ve o günden sonra hep asanın üzerinde kalırlar. Ayrıca çift yılanlı Hermes'in "caduceus"unun üzerinde de bir çift kanat bulunmaktadır.

Dünyada adli tıp ve adli bilimlerin de sembolü de yılanıdır. Burada tıp ve adalet sembollerinin birleşmesi göze çarpmaktadır.

Eski Türkler arasında da yılan sağlık ve mutluluk sembolü olmuştur. Sağlık kuruluşlarının kapılarında çifte yılan sembolü vardır. Anadolu'da Selçuklu Hastaneleri buna örnektir.

Hastalık kötülük ve ceza demektir. Kötülükler yeraltından gelir; yılan da yeraltında yaşamaktadır. Yılan aynı zamanda gücü, kudreti ve koruyuculuğu simgelemektedir. Öldürücü olması ona karşı korkuyla karışık bir saygı duyulmasına neden olmuştur.

Yılanlar ve sürüngenler birçok kültürde rastladığımız ortak sembollerdir.

Kızılderi'li'e göre yılan; deri değiştirerek doğum, yaşam ve ölüm arasındaki metamorfozu simgeler. Böylece tarih boyunca yılanla atfedilen özellikler doğurganlık, ölümsüzlük, sağlık, hekimlik, sağduyu sahibi olmak, bilgelik, kehanet, iyi talih, fiziksel güç ve hız olarak sıralanabilir.

Şifalı bitkilerde açıkça gözlenen tabiatın iyileştirici kudretini en yakından tanıyan, en iyi

bilen canlının da, yeraltında yaşadığı için bu bitkilerle çok yakın komşuluk halinde bulunan yılan olduğu kabul edilerek, hekimlik sembolü kendisine yakıştırılmaktadır.

İslam ülkelerindeki Lokman Hekim kıssası, Gılgamış Efsanesi'ni anımsatan motifler taşıyor. Yiyenlere ebedi yaşam, ölümsüzlük bahşeden otu, Lokman Hekim, araştırmaları sonunda Çukurova Bölgesi'nde bulur. Keşfinin heyecanı ile köprüden geçerken düşürdüğü otu Lokman Hekim eline geçiremeden bir yılan yer. Bundan dolayı yılanın ölümsüzlük, yaşama gücü ve sağlığı temsil ettiğine inanılır.

Yılan, bilhassa zehirli yılan ölüm sembolüdür. Ancak ölümün zıddı olan yaşamı da anımsatmaktadır. Dolayısıyla yılan, yaşam ve sağlığı aynı anda remzetmek için kullanılan bir motif hüviyetini kazanmaktadır.

Uzak Doğu Yin-yang felsefesinde çift başlı yılan motifinde bir yılan başı yaşamı, öbür yılan başı ise ölümü temsil etmektedir. Dolayısıyla çift başlı yılan, zehir ile panzehiri anımsatan bir örnektir.

Babililerin ulusal destanında Gılgamış, ölümsüzlüğü elde etmek için yeraltından ölümsüzlük otunu çıkarır. Ancak bir fırsatını bulan yılan bunu yer. Yılanın çok yaşayan hayvan olması bundandır.

Aztekler, çingiraklı yılanı özel bir önem verirlerdi. Hatta çingiraklı yılan tarafından ısırılan Aztekler, toplumda itibarlı bir mevkiye yükseltildi. Yılan tarafından ısırıldığı halde ölmeyen kimseleri, ilahlarla temasa geçmiş seçkin kimseler olarak kabul ederlerdi.

Hem Maya, hem de Aztek kültürünün efsanevi kahramanı olarak kabul edilen beyaz renkli ve iri burunlu Quetzalcoatl'ın sembolü, tüylü yılanıdır. Tüylü yılan motifi birçok mefhumun yanı sıra bilgi, şiir ve şifanın sembolü olarak kullanılmıştır.

Grek mitolojisinde Medusa, baktığı insanları taşla çeviren bir kadındır. Phorkos'un kızları olan üç Gorgon'dan biri olan Medusa'nın başı, saç yerine yılanlarla kaplıdır! Gorgonlar, saçları yılan olan dişli canavarlardır. Onları gören erkekler taşla dönüşür.

Orta Asya Türk boyları arasında olumlu vasıflar taşıyan bir yaratık olarak kabul edilen yılan ya da ejderha motifi, daha sonra korkunç ve zararlı, bir hayvan hüviyetine bürünür.

Ejderha, yılanın mübalağlı surette büyütülmüş, korkunçlaştırılmış ve stilize edilmiş, tamamen hayali ve efsanevi bir modelidir.

Türk hikayelerinde yılan sıklıkla insanoğluna karşı hürmetkar, sabırlı, misafirperver, dost, yardımcı, merhametli, affedici ve bilge bir mahluktur. Gerektiğinde insanoğlu uğruna Şahmeran efsanesinde olduğu gibi kendini feda etmektedir.

Yılanın dili çatalıdır. Çatal dil ise dedikodu ve arabozuculuk işaretidir. Bundan dolayı dedikodu, arabozuculuk yapan kimselere yılan dilli denir.

Bir yerin ıssız, تنها olmasını ifade için kullanılan deyim tamami, "kuş uçmaz, kervan geçmez, yılan bağırsağını sürümez" şeklindedir.

İstanbul Boğazı'ndaki Kız Kulesi hakkındaki efsaneye göre bir kahin, imparator Konstantin'e, kızını bir yılanın sokarak öldüreceği kehanetinde bulunur. Konstantin, bu kehanetin oluşumuna engel olmak için İstanbul Boğazı'nda, deniz ortasında yaptırdığı bir kuleye (Kız Kulesi) kızını saklar. Ancak Kuleye gönderilen bir üzüm sepetine saklanan zehirli bir yılan, kızı sokarak öldürür!

Aynı efsane, Silifke sahillerinde, kıyıdan birkaç yüz metre uzakta bulunan Kızkalesi hakkında da anlatılmaktadır.

Selçuklu Mimarisi'nde Darüşşifalarda yılan motifleri bulunmaktadır. Mar kelimesi farsça "Yılan" manasına gelmekte olup, Maristan (Yılan Yurdu) kelimesiyle duvarlarında yılan sureti bulunan bina, yani hastahane kastedilmektedir. Dolayısıyla yılanlara atfedilen sağlık, şifa ve afiyet manaları da böylece anımsatmakta, tedavi ettirilmektedir.

Darüşşifalara maristan yani yılanlı bina denmesinin bir başka nedeni ise, yılanların kötülük ve hastalıkları yutarak iyilik ve şifa dağıttıklarına inanılmasından dolayıdır. Zaten Selçuklular devrinde inşa edilen hastahanelerin hemen hepsinin kapısında çifte yılan motifi bulunmaktadır.

Anadolu Selçuklularının devrinin en mühim sosyal, kültürel, sınai, iktisadi ve siyasi teşekkülü olan Ahi Teşkilatı'nın kurucusu Şeyh Nasiruddin Mahmud'un efsanevi adı "Ahi Evren (Evrân)"dır. Evren kelimesi kainat, alem ve yılan, ejder manalarını taşımaktadır.

Debbağların "Pir"leri olarak kabul ettikleri Ahi Evren, kitapları ve hakkında anlatılan efsanelerden anlaşıldığına göre yilandan kırbaç ve panzehir imal eden bir hekimdir.

Yılan zehrinin kendisine zarar vermemesi, bünyesinde onun zehrini tesirsiz duruma getiren panzehirin varlığıyla izah edilmiş ve çok

eski zamanlardan beri yilandan panzehir elde edilmeye çalışılmıştır.

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, yılanın, bilhassa birbirine sarılmış çiftte yılanın Orta Asya Türkleri arasında saadet, sağlık, uğur ve şifa sembolü telakki edildiğini belirtir

Anadolu halkı yilandaki şifa verici gücün Eyyub Peygamberle ilgili olduğuna inanır. Halk inancına göre Eyyub Peygamber'in yarasına düşen kurtlar, vücudunu yiyerek delik deşik etmişler. Eyyub Peygamber bu ızdıraba sabretmiş, sonunda çilesini tamamlayınca, topuğunu yere vurması vahyedilmiş. Vurduğu yerden çıkan su ile yıkanmış. Eyyub Peygamber yıkanırken, vücudunu kemiren kurtlar yere düşerek bir bölümü sülük, bir bölümü ise yılan dönmüş. Anadolu halkı bundan dolayı sülüğün de şifalı olduğuna inanır.

Onaltıncı asırda bazı Avrupa şehirlerini sık vuku bulan veba salgınlarından korumak için hususi sikke (madeni para) basıldığı bilinmektedir. Bu paraların bir yüzünde yılan resmi altında "Yılanı bakan yaşayacaktır" yazılıdır. Avrupa'da yılanların bir çok hastalığın tedavisinde ilaç anamaddesi olduğuna inanılmaktaydı. Bu çeşit ilaçların en meşhuru theriacum (tiryak)tır. Bu ilaç, resmi farmasötik kodekste 1908 yılına kadar yer almıştır.

Evliya Çelebi Mısır'daki Sa'di dervişlerinin zehirli yılanları nasıl yakaladıklarını, etinden nasıl tiryak, ilaç yaptıklarını Seyahatname'sinde anlatır.

Anadolu'da bulunan birçok yılanlı göl, yılanlı çermik gibi adlar taşıyan yerlerde canlı yılanların şifa bahşedici, tedavi edici özeliğinden günümüzde hala yararlanılmaktadır.

Yılanlar vasıtasıyla tedavi edilen hastalıklar arasında bulunan "Erizipel"e halkımızın "Yılcık" demektedir. Anadolu folklorunda, erizipele tutulanların yaralarına "yılan ya da yılcık taşı" denilen bir taş sürüldüğü takdirde, hastalığın iyileşğine inanılmaktadır.

Halen dünyada 2500 kadar yılan türü yaşamaktadır. Bunlardan ancak üçte biri insanlar için az ya da çok derecede zehirlidir. Çok tehlikeli olanlar ise bütün yılan türlerinin %7'sini geçmez.

Yılanların sokmasının, esas itibarıyla, insanları öldürmeye değil, yılanın beslenmesine matuf olduğunu unutmamak gerekir. Güvenliği tehdit edilmedikçe, hiç bir zehirli yılan, insana saldırmaz, uzaklaşmayı tercih eder.

Ölüm olayları yılanı yakalamak, öldürmek ya da saklandığı yerde avlamak gibi faaliyetler sırasında, yılanın kendini savunması sonucunda oluşmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde akrep sokmasından ölenlerin sayısı, yılan ısırmasından yaşamını kaybedenlerden daha fazladır.

Yılan motifi, tüm medeniyetlerde kendisine büyük önem ve kutsallık atfedilen esrarengiz bir semboldür. Antik Maya, Aztek, Çin ve Mısır medeniyeti gibi maddi olduğu kadar batını ilimlerde de ileri olan bütün büyük medeniyetlerde hep bir yılan motifiyle karşılaşmak, son derece enteresan ve ortak bir vakıdır.

Teşekkür

Makalemizin hazırlanmasında önemli ölçüde yararlandığımız Prof. Dr. Fuat Yöndemli'ye teşekkürü özel bir borç bilirim. Kendisi hem makaleleriyle hem de sohbetleri ve sözel verdiği bilgilerle makalemize renk katmıştır.

İletişim: Dr. İ. Hamit Hancı

E-posta: hamithanci@yahoo.com

Kaynaklar

- 1- Hancı İ.H.Nedir Bu Ölüm Dedikleri. Ölüm Felsefi Bakışlar.Manisa Barosu Dergisi. Yöndemli F. Tarih Boyunca Yılan Piramit Yayınları, 2004.
- 2- Yöndemli, Fuat: Yılan Motifi: Hekimliğin Milletlerarası Sembolü. Türk Kültürü, 26: 299, 177-179, 1988.
- 3- Hançerlioğlu O. Felsefe Sözlüğü Remzi Kitabevi
- 4- Hançerlioğlu O. Toplum Bilim Sözlüğü Remzi Kitabevi
- 5- Gılgamış Destanı. Cumhuriyet Kitapları.Çev. Muzaffer Ramazanoğlu
- 6- Bayat AH.Tıp ve Eczacılık Sembolü Yılan. İzmir Eczacı Odası Bülteni Mart1983.
- 7- Watanabe T. Adli Tıp Atlası. Coelho P. Simyacı
- 8- Molenaar JG: Zehirli Yılanlar: Tehlikeli ve İlginç. Oganorama, 20, 1, 16- 21.
- 9- Tuncel M Beydağları Efsane söyler. 1999
- 10-<http://www.beyazyildiz.com/astrologum/yilan.htm> 27 Haziran 2003
- 11-Arapkirli Z. <http://www.ntvmsnbc.com/news/201092.asp> Tatlı dil ve yılan
- 12-Coşkun N: Dilde yılan modası Yeni Asır Gazetesi
- 13- www.kadinlar.com/moda
www.ondokuz.gen.tr
www.ondokuzbiz.com
www.hermetiks.org
- 14- Gökovalı Ş. Tıp Tarihi ve Semboller Konferansı 1997, İzmir.